

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ДОВГОЛІТТЯ І ДИНАМІЧНОГО ЗДОРОВ'Я МАЙБУТНІХ АВІАЦІЙНИХ ФАХІВЦІВ

Предметом систематичного наукового аналізу проблем професійної освіти льотного складу останніми роками все частіше стають питання, пов'язані з вивченням різних наслідків діяльності людського чинника в цивільній авіації, зокрема, його впливу на стан безпеки польотів. До них слід віднести питання формування професійної надійності майбутніх авіаційних фахівців, їх динамічного здоров'я і професійного довголіття [10]; розвитку особистості курсанта-пілота на основі підвищення рівня його професійної, комунікативної й соціально-психологічної компетентності [1]; завдання розвитку духовності льотного складу в період соціальних трансформацій, що супроводжуються переглядом ціннісно-смыслових установок і формуванням нової системи цінностей [9] та ін. Проте, всі ці проблемні питання мають спільне підґрунтя для досліджень – особливості професійної й особистісної самореалізації курсанта в умовах зростання тенденції інтеграції змісту професійної освіти на всіх етапах підготовки майбутніх авіаційних фахівців до льотної діяльності. Серед можливих шляхів рішення цієї проблеми є модернізація професійної освіти в контексті інтеграційних тенденцій, як на рівні теорії і практики, так і на рівні освітньої політики, що дає підстави об'єднати в систему різноякісні за змістом і впливом чинники, створити нові міжпредметні ресурси та забезпечити формування цілісної особистості майбутнього фахівця, котрий володіє професійними й особистісними компетенціями.

За свідченнями дослідників компетентнісний підхід в професійній освіті ґрунтується на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результату освітнього процесу[8]. Тут компетентність є ключовим, «вузловим» поняттям, оскільки за своїм змістом поєднує інтелектуальний і навичковий складники освіти; містить ідеологію інтерпретації змісту освіти, оскільки відштовхується від результату. Її сутність така, що хоч вона є продуктом учіння, але вона не прямо впливає з нього. Це певний внутрішній потенціал особистості, її приховані психологічні новоутворення (знання, уявлення, програми дій, система цінностей, взаємовідносин й ін.), які потім реалізуються в компетентностях як актуальні діяльнісні прояви, як результат освіти й саморозвитку індивіда, цілісної самоорганізації і синтезу професійного й особистісного досвіду [3, с.42]. Саме тому проблема формування здоров'язберігаючої компетентності курсантів льотних ЗВО в контексті інтеграційного підходу виходить сьогодні на рівень пріоритетних в авіаційній галузі і вищій школі, зокрема.

Проте, орієнтація тільки на професійні компетенції є недостатньою. Оскільки за своєю суттю компетенції – тотальна раціоналізація всієї соціокультурної системи («освіта – практика» (зміст освіти, у тому числі й вищої професійної, зафіксований як перелік компетенцій), а отже, вона виключає момент внутрішньої свободи, а в певному сенсі – і творчості [2, с.22-27]. Відтак, впровадження компетенцій у сфері професійної освіти зумовлює розширення «повноважень» в бік універсальних стратегій, що забезпечують творчу суб'єкту діяльність майбутнього фахівця. Відповідно, мову треба вести про значно ширше поняття «професійна компетентність», яке б передбачало структуру компетентностей універсального спеціаліста. Концептуальне припущення про те, що компетентності є іманентною якістю кожного фахівця, ґрунтується на ідеях нової холистичної педагогічної парадигми [3]. Ці методологічні узагальнення показані на прикладі класифікації професійних компетентностей І. Зимньої [6]. Вона виділила три групи компетентностей:

- 1) компетентності, що стосуються самого себе як особистості, як суб'єкта життєдіяльності та самопізнання;
- 2) компетентності, що стосуються взаємодії людини з іншими людьми;
- 3) компетентності, що стосуються діяльності людини й визначаються у всіх її типах і формах.

На думку О. Вознюка ці групи компетентностей можуть слугувати основою для побудови структури універсального спеціаліста і мають рефлексувати з ключовими компетентностями людини [3, с.564].

В умовах сьогодення ідеї нової холістичної педагогічної парадигми [3] та інтеграційний підхід в системі професійної підготовки [4] дозволили усвідомити всю повноту і цілісність інтеграційних установок у професійній підготовці майбутніх авіаційних фахівців та довести їх гуманістичне спрямування на розвиток особистості курсанта із сформованими компетенціями, зокрема здоров'язберігаючої. Тут джерелом і рушійною силою фізичної і психофізіологічної підготовленості, здоров'я є особистісна готовність курсанта до автономної фізкультурної діяльності, самостійної фізичної активності, коли всі фізкультурно-оздоровчі компетентності творчо взаємодіють з метою досягнення запланованого кінцевого результату навчально-виховного процесу – психофізіологічної надійності майбутнього пілота [7].

Вітчизняні і зарубіжні вчені наголошують, що здоров'язберігаюча компетентність передбачає набуття індивідом досвіду самостійної діяльності на основі універсальних знань. На думку Н. Бібік [2], ключовий характер здоров'язберігаючої компетентності базується на таких її ознаках як поліфункціональність, надпредметність і міждисциплінарність, багатовимірність, здатність до забезпечення широкої сфери розвитку особистості. Ці ознаки розкривають динамічний характер здоров'язберігаючої компетентності. Через її динамічний характер феномен здоров'я розкривається як процес формування, збереження, зміцнення, використання, відновлення і передачі фізичної, психічної, соціальної і духовної складової особистості.

Генетичною передумовою усвідомлення значущості здоров'язберігаючої компетентності пілота до керування літаком можна вважати затребуваність суспільства в льотному складі, що виникла на початку ХХ ст. та необхідність в передачі молодим авіаторам набутого досвіду керування літаком і досвіду регулювання власним емоційним станом в польоті, досвіду збереження власного здоров'я. Звичайно, той особистісний досвід і окремі знання щодо збереження, зміцнення, використання і відновлення здоров'я сприймати у визначеннях сучасної наукової думки не можна. Для авіаторів та інструкторів, хто ці знання здобував і передавав молодому поколінню, вони мали інший зміст – прикладний. Проте, важливим є те, що в ті часи в суспільстві серед молоді й спеціалістів льотної справи формувалась думка про важливість здоров'я авіатора для успішного оволодіння технікою керування літаком. Зокрема, знайшли своє визначення фізичні якості, які необхідні льотчику, прийоми і шляхи подолання страху, боротьби з фізичним і емоційним напруженням в польоті, впроваджувались перші критерії відбору молоді для навчання на курсах підготовки авіаторів, які, власне, характеризували рівень здоров'я майбутнього пілота. Набутий досвід був зорієнтований на забезпечення бездатності льотної складу.

У середині 30-х років ХХ ст. емпіричний досвід підготовки майбутніх інструкторів льотної справи був осмислений К.К. Платоновим в термінах педагогіки і психології, в системі педагогічних знань, яка спрямувала теорію на наукове обґрунтування і програмування нових напрямків розвитку практики підготовки льотної складу, де здоров'я льотчика набуло базових характеристик і було спрямовано на забезпечення бездатності льотної складу. Завдяки цим розробкам на початку 60-х років ХХ століття військова дидактика підготовки льотної складу одержала системне методологічне

підгрунтя для включення фізичних вправ до професійно-психологічного відбору майбутніх льотчиків.

Наприкінці 70-х років XX століття системний підхід до професійної підготовки льотного складу суттєво збагатив науково-методичний арсенал підготовки майбутніх пілотів цивільної авіації і спрямував його, зокрема, на формування психофізіологічної підготовки й динамічного здоров'я курсантів-пілотів, комплексу фізичних, психологічних і психофізіологічних якостей особистості, які забезпечують надійне виконання професійних завдань. Фізична підготовка як засіб формування здоров'я майбутніх авіаційних фахівців отримала статус обов'язкової навчальної дисципліни, а фізичні вправи з оцінки рівня розвитку загальнофізичних якостей абітурієнта стали органічною складовою професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання в льотному ЗВО. В ці роки динамічне здоров'я курсанта розглядалось як базова умова успішності курсантів у льотній діяльності.

На початку 80-х років XX ст. фізична і психофізіологічна підготовка, як навчальна дисципліна, в системі професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців здобула системні ознаки, які забезпечували формування кінцевого концентрованого результату – надійності майбутнього пілота в звичайних й екстремальних режимах діяльності, збереження здоров'я й продовження льотного довголіття. Показники фізичної і психофізіологічної підготовки і здоров'я курсантів увійшли до структури цільової моделі випускника льотного ЗВО [10].

В середині 90-х років XX ст. особистісно-орієнтовний підхід в організації фізичної і психофізіологічної підготовки ствердив положення, згідно якого становлення динамічного здоров'я льотного складу детерміновано розвитком особистості, як суб'єкта навчальної діяльності, здатного до автономної фізкультурної діяльності, творчого професійного й особистісного саморозвитку [7]. Було визначено єдину систему професійно важливих якостей льотчика, до якої увійшли також фізичні, психічні й психофізіологічні якості, показники здоров'я особи, а також мотивація курсанта до здорового способу життя, його здатність до правильної самооцінки, цілеспрямованість, ціннісні орієнтації, потяг до професійного вдосконалення та ін. Серед програмних завдань вперше виділено задачу – сформувати уявлення курсантів про суб'єктно-суб'єктні відносини в навчальній діяльності (викладача та курсанта) [10]. В результаті цього закріпилась тенденція зростання загального рівня фізкультурної освіченості курсантів, їх пізнавальних знань про особистість, про методи і прийоми вдосконалення психофізіологічної надійності, психічних станів і властивостей, сформувались педагогічні орієнтири і принципи вибудови сутності професійного й особистісного саморозвитку майбутнього пілота в фізкультурній діяльності.

В умовах сьогодення інтеграційний, як методологічна основа наукового дослідження проблем професійної підготовки льотного складу, що ґрунтується на інших методологічних підходах (системному, діяльнісному, компетентнісному, синергетичному й акмеологічному) дає підстави говорити фахівцям про особливе місце здоров'язберігаючої компетентності в системі формування психофізіологічної надійності курсантів. Здоров'язберігаюча компетентність є невід'ємним атрибутом професійного і особистісного зростання, провідною властивістю суб'єктності курсанта, яка розвивається на основі внутрішньої свободи та відповідальності в навчальній діяльності. Вона є базовим структурним компонентом професійної компетентності майбутніх авіаційних фахівців.

У нашому розумінні поняття здоров'язберігаюча компетентність це – системна здібність особистості майбутнього авіаційного фахівця, яка спрямована на автономне формування власного динамічного здоров'я і професійного довголіття засобами психогієни, фізичної і психофізіологічної підготовки.

Для професійної освіти майбутніх авіаційних фахівців надзвичайно важливим є науковий аналіз структури здоров'язберігаючої компетентності. Адже попри широке використання цього поняття не лише у щоденному житті, а й у професійно-освітньому просторі та наукових дослідженнях, усталеної точки зору на структуру здоров'язберігаючої компетентності досі немає. У нашій роботі, спираючись на результати емпіричного дослідження й визначену сутність здоров'язберігаючої компетентності майбутніх авіаційних фахівців виділяємо в її структурі такі компоненти:

1) *мотиваційно – цільовий компонент* – це мотиваційно-ціннісне ставлення курсанта до фізичної підготовки, усвідомлене самовизначення на здоровий спосіб життя, фізичний саморозвиток, на самоперевершування себе самого в досягненні цілей фізичного вдосконалення, потребу в регулярних заняттях фізичними вправами, потребу в оволодінні системою практичних навичок, що забезпечують психофізіологічну надійність та психологічну готовність до майбутньої професії, методикою і технологією самоуправління фізкультурною діяльністю. Мотиваційно – цільовий компонент є специфічним механізмом закріплення в навчальній діяльності значущості фізичних вправ для майбутніх авіаційних фахівців з погляду реалій їх готовності до професійного і особистісного саморозвитку

2) *автодидактичний* компонент – презентує дидактичну озброєність курсанта, його фізкультурно-оздоровчу (фізкультурно-оздоровчі компетенції) і психолого-педагогічну освіченість, що спрямовані на самотворення, тотальне творіння власного здоров'я і професійного довголіття, на самокерівництво у вигляді «внутрішнього лідера» (за В.Курінським), на розвиток впевненості у власних внутрішніх силах, на творчу еволюцію своєї особистості;

3) *рефлексивний* компонент – увібрав у себе взаємопов'язані й взаємозалежні аналітико-прогностичні вміння забезпечення перспектив розвитку професійного довголіття й динамічного здоров'я, а також прогнозів продуктивності подолання особистісних і професійних криз, усвідомлення власних ресурсів;

4) *вольовий* компонент – визначає рівень розвитку вольових якостей та вмінь подолання перешкод на шляху до вибраної мети, мобілізує особистісний потенціал на виконання прийнятих оздоровчих завдань і програм;

5) *креативний* компонент – складається з творчих умінь особистості, які забезпечують якісні самозміни в стані здоров'я і професійного довголіття, суттєво впливає на цілісність внутрішнього світу особистості, її духовну складову, концентрує її відповідальність в процесі особистісного зростання.

Отже, здоров'язберігаюча компетентність є базовим структурним компонентом професійної компетентності майбутніх авіаційних фахівців, володіє універсальними характеристиками для розвитку професійного довголіття і динамічного здоров'я, має складну структуру й забезпечує максимальну затребуваність особистісного потенціалу та сприяє формуванню професійної надійності курсантів льотного ЗВО.

Список використаних джерел

1. Байнетов С.Д., Кодола В.Г. *Проблеми професійної компетентності авіаційного персоналу в вопросах безпеки польотів* // Вестник МНАПЧАК №1 (24), 2007. – С. 6-16.
2. Бібік Н.М. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* / Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко і ін. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.
3. Вознюк А.В., Дубасенюк А.А. *Философские основания педагогической аксиоматики: монография.* – Житомир: Изд-во ЖГУ им. И. Франко, 2011. – 564 с.
4. Воронин Д.Е. *Формирование здоровьесохраняющей компетентности студентов высших учебных заведений средствами физического воспитания: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04.* – Херсон, 2006. – 21 с.
5. Гура О.І. *Проблеми загальнонаукової й конкретно наукової методології дослідження професійної компетентності педагога вищої школи* // Дидактика професійної школи: Зб. наук. праць / Ред. кол.: С.У. Гончаренко (голова) та ін. – Хмельницький: ХНУ, 2006. – Вип. 4. – с. 22–27.

6. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия / И.А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
7. Пивень М.И. Специальная физическая и психофизиологическая подготовка курсантов-пилотов/М.И.Пивень, А.В. Иценко, Кировоград: КДПУ им. В.Винниченка, 2016. – 248 с.
8. Пометун О.І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти // Рідна школа. – 2005. – № 1. – с.65-69.
9. Пономаренко В.А. Профессия – психология труда. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2007. – 400 с.
10. Макаров Р.Н., Герасименко Л.В. Теория и практика конструирования целевых моделей операторов особо сложных систем управления: Монография. – М.: МНАПЧАК/ЛЛАН, 2000. – 536 с.